

В. М. ФОМЕНКО

**Знахідки мезолітичного
та пізньотрипільського часу
поблизу с. Кінецьпіль на Миколаївщині**

У 1966 р. мешканець с. Кінецьпіль В. А. Якименко передав до Миколаївського краєзнавчого музею невелику добірку кременю та фрагменти кераміки, яку він зібрав на околиці села. Незабаром працівник музею В. І. Нікітін виявив тут додатковий підйомний матеріал. Протягом наступних років колекція поповнювалась новими знахідками, що були зібрані різними особами, в тому числі й автором. Тепер вона налічує близько 800 кременів та понад 400 уламків кераміки (табл. 1).

Таблиця 1

Технічні показники розколювання кременю

Назва виробу	Кількість	
	екз.	%
Розколоти крем'яні гальки	10	1,3
Нуклеуси	36	4,5
Сколи з нуклеусів (крайові та поперечні)	24	3,2
Нуклеоподібні уламки	10	1,3
Заготовки		
відщепи	157	20,0
пластинки	111	14,0
мікропластинки	10	1,3
Знаряддя:		
на відщепах	183	23,2
на пластинках	134	16,9
Різцеві сколи	2	0,3
Відходи виробництва	111	14,0
Всього	788	100,0

Місце знахідок являє собою язикоподібний виступ низької тераси на правому березі Південного Бугу, розташований на північний схід від Кінецьполя при впадінні р. Кодими. Під час весняної повені мис майже повністю заливається водою і перетворюється в острів.

Більшість знахідок траплялась у північно-західній його частині, майже на краю села з боку, зверненого до течії Південного Бугу. В цьому місці поверхня мису на значній площі перерорана місцевими жителями на глибину більше метра.

Зібраний матеріал свідчить в основному про наявність тут стоянки кукрекського типу і поселення початкової фази пізнього Трипілья.

Матеріали стоянки включають тільки крем'яні вироби (рис. 1, 2).

Використаний для виробництва кремій різного кольору та якості, жовтовий та здебільшого гальковий. Патина на виробах відсутня. Лише в окремих випадках трапляється кремій з блідо-голубуватою поверхнею.

Досить значна серія нуклеусів свідчить про обробку сировини на місці. Вони поділяються на такі основні типи: призматичні та підпризматичні (19), плоскі (6), олівцеподібні (5), на ребрі уламка кременю (1), аморфні (для відщепів) (5); всього 36 екземплярів.

Призматичні та підпризматичні нуклеуси, висота яких не перебільшує 6,5 см, переважно тільки наближаються за формою до призми. Добре огранований по всьому периметру лише один екземпляр (рис. 2, 16), інші — тільки по частині периметру. Решта поверхні у них вкрита безсистемними сколами. Всі нуклеуси цієї групи одноплощадкові. Тіль-

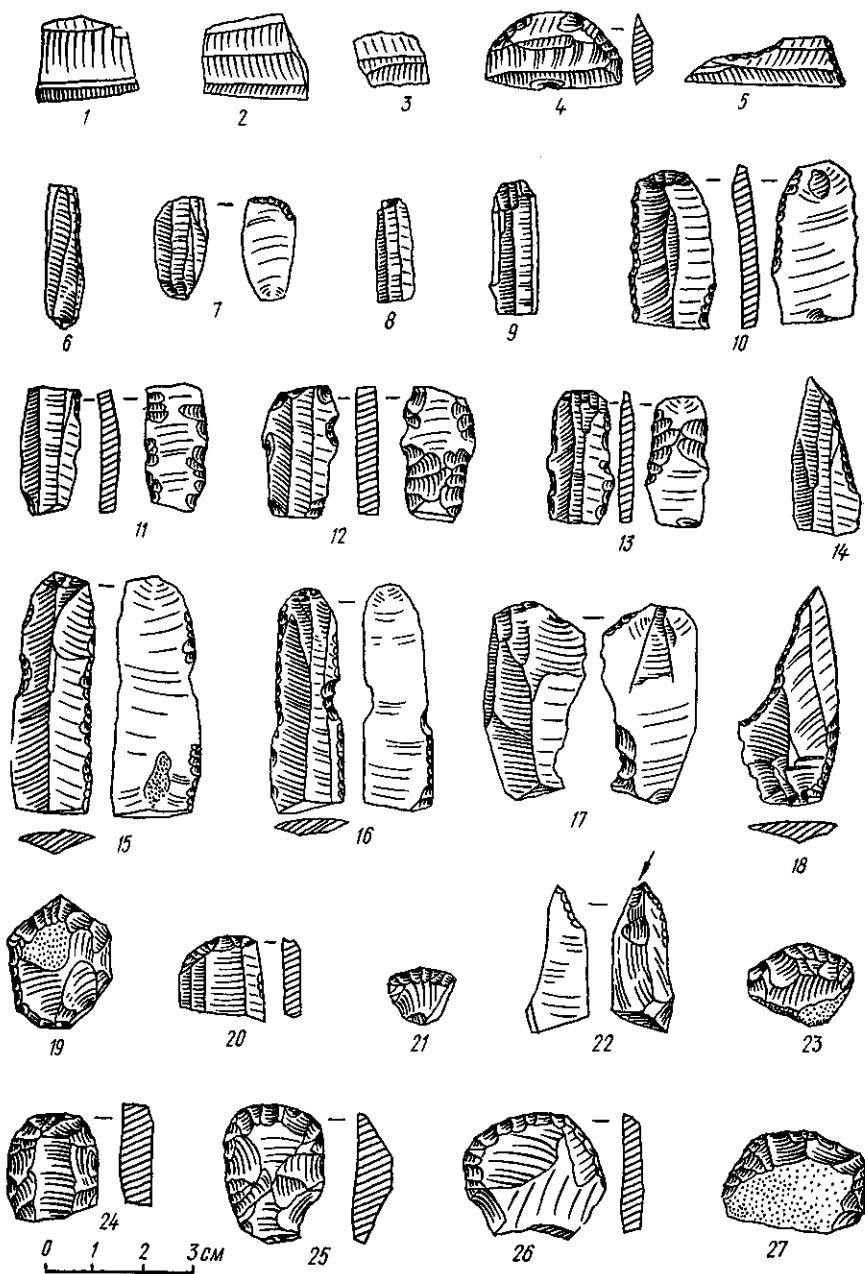


Рис. 1. Крем'яні знаряддя стоянки Кінецьпіль:

1-3 — уламки пластинок; 4 — сегмент; 5 — асиметрична трапеція; 6 — пластинка з притупленим краєм; 7 — пластинка з притупленим кінцем; 8, 9 — мікропластинки; 10 — пластинка з ретушю і пальчастим краєм; 11-13 — вкладиші кукрекського типу; 14, 18 — пластинки із скошеним краєм; 15-17 — пластинки з виїмками; 19-21, 23-27 — скребки; 22 — свердло.

ки два з них мають по дві протилежні ударні площадки і одній робочій поверхні.

Серед плоских нуклеусів найбільш виразні два однобічних, одноплощадкових з косо розташованими ударними площадками. Перший висотою 5 см, виготовлений на рваному уламку кременю з жовнвою кіркою, має сліди сколювання призматичних пластинок тільки з одного боку, на ребрах є сліди поперечних сколів, край ударної площадки

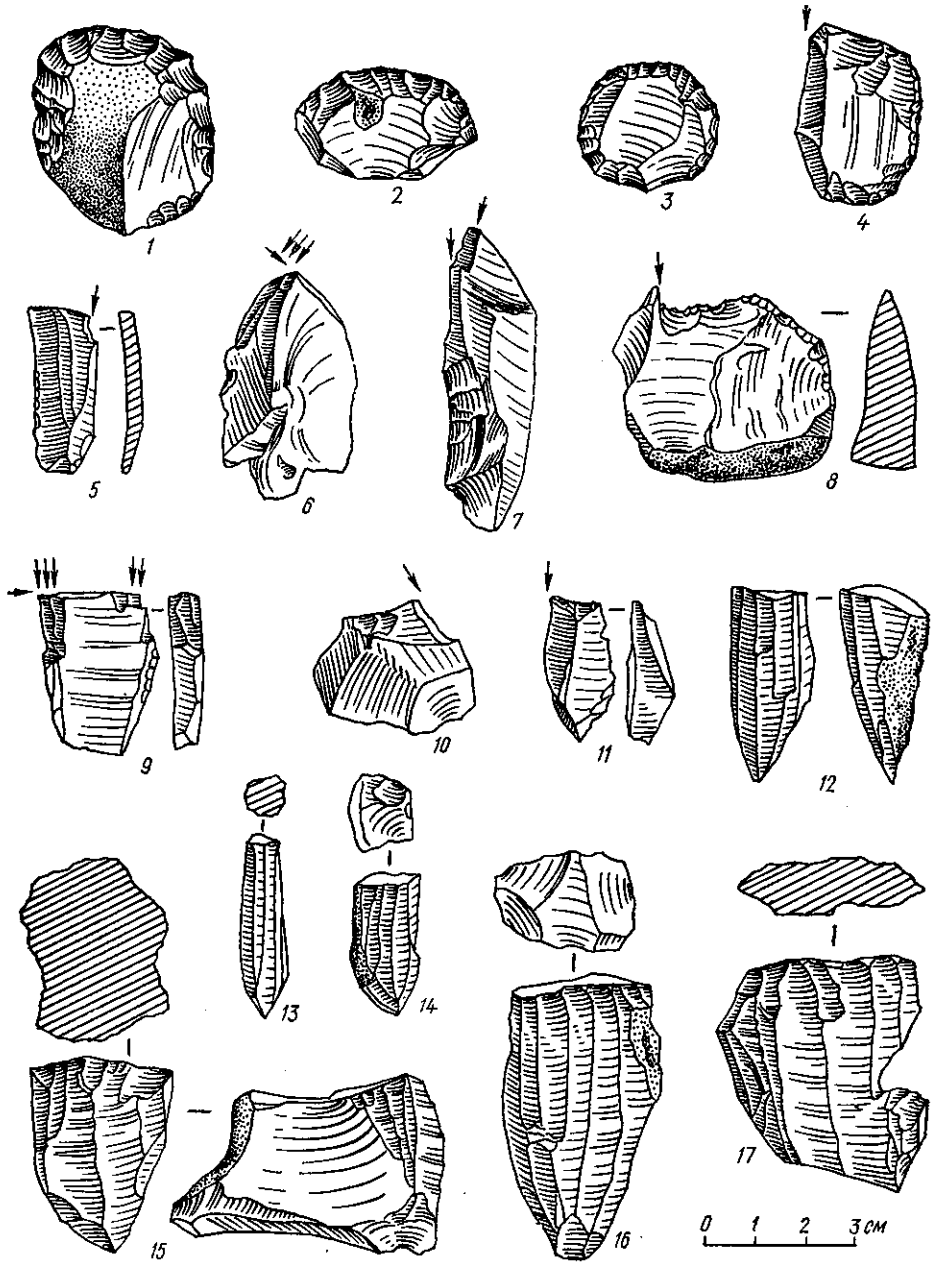


Рис. 2. Крем'яні знаряддя стоянки Кінецьпіль:

1—3 — скребки; 4 — скребок-різець; 5—11 — різці; 12—17 — нуклеуси.

фасетований (рис. 2, 17). Другий нуклеус висотою 4,3 см на одному боці і ребрах має негативи пластинок, другий бік вкритий гальковою кіркою.

Олівцеподібні нуклеуси висотою до 4 см. Два з косо розташованими ударними площадками, один чітко огранований по всьому периметру (рис. 2, 13), решта — по більшій частині. У останніх частинах поверхні вкрита поперечними сколами, жовною або гальковою кіркою (рис. 2, 12).

Серед знахідок є нуклеус, що являє собою уламок кременю, сплющений з боків великими сколами. На одному ребрі збереглась жовнова

кірка, на протилежному — сліди сколювання призматичних пластинок (рис. 2, 15). Нарешті, аморфні нуклеуси — це уламки кременю неправильних обрисів із слідами сколювання відщепів.

Заготовки для різноманітних знарядь представлені відщепами і пластинками. Більшість відщепів і значна кількість пластинок мають пошерблені краї, що свідчить про їх використання у виробництві без вторинної обробки. Серед пластинок цілих екземплярів лише 26. Решта — уламки та перетини. Цілі пластинки здебільшого ограновані неправильно, на спинці збереглися цятки жовнвої чи галькової кірки. Перетини на зламі нерідко підправлені поздовжнім підтесуванням. Серед останніх виділяються 11 тонких, у вигляді трапецій, прямокутників та паралелограмів (рис. 1, 1—3). Мікропластинки також майже всі в уламках довжиною 1,6—2,5 см. Всі вони правильно ограновані, мають рівний профіль, три- чи чотирихвильну спинку. Ширина мікропластинок — 0,5—0,7 см (рис. 1, 8—9).

Вироби з вторинною обробкою становлять 40,1% від загальної кількості кременю. Склад їх подано в табл. 2.

Скребки поділяються на кілька типів: на відщепках (24), кінцеві (29), округлі (3), підокруглі (83), інших форм (4). Всього — 143 екземпляра.

Вироби першого типу виготовлені на грубих заготовках і скоріше нагадують відщепи з крайовою ретушшю. Кінцеві скребки оформлені на потовщених пластинках чи відщепках (рис. 1, 24, 25), один — на уламку тонкої широкої пластинки (рис. 1, 20). Робочий край кінцевих скребок дугоподібний або скошений. Підокруглі та близькі до них за формою знаряддя мають робочий край, що займає половину чи більшу частину окружності (рис. 1, 26, 27; рис. 2, 1, 2). Округлі скребки оброблені, як правило, по всьому колу (рис. 2, 3). З інших форм цих виробів можна відзначити екземпляр з трьома прямими робочими краями, що сходяться між собою під кутом (рис. 1, 19).

Друге місце за кількістю належить пластинкам з крайовою ретушшю, що представлені головним чином уламками. Цілих всього 20 екз. Ретуш однібочна і часто оформлює лише частину краю. Зрідка край оброблений протилежною або зустрічною ретушшю.

Третю за кількістю групу знарядь утворюють ретушовані відщепи. Ретуш, як правило, однібочна, часткова. Є серед них виїмчасті відщепи. Виїмка оформлена або однією великою фасеткою, або дрібною ретушшю.

Різці в інвентарі стоянки на четвертому місці. В їх числі:

серединні — (3), на куті зламані пластинки (7), на відщепках (4), на відщепках з виїмчастим кінцем (2), плоскі (3), особливий тип (1). Всього — 20 екземплярів. Кількісно переважають різці, оформлені на куті зламані пластинки (рис. 2, 5). Один серединний — виготовлений

Таблиця 2
Склад виробів з вторинною обробкою

Назва виробу	Кількість	
	екз.	%
Скребки	143	45,2
Різці	20	6,1
Комбіновані знаряддя	6	1,8
Пластинки з крайовою ретушшю	81	25,9
Відщепи з ретушшю	35	11,1
Пластинки з протилежною ретушшю і пильчастим краєм	1	0,3
Пластинки з пильчастим краєм	3	0,9
Вкладиші кукрекського типу	9	2,9
Пластинки з виїмками	7	2,2
Пластинки з притупленим краєм	3	0,9
Пластинки з притупленим кінцем	1	0,3
Пластинки із скошеним краєм	2	0,6
Сегмент	1	0,3
Трапеція	1	0,3
Вістря, свердла	4	1,2
Всього	317	100,0

на видовженому відщепі (рис. 2, 7); другий, на грубому уламку, можна віднести до типу багатофасеткових (рис. 2, 6). Різці на відщепах належать до типу кутових і характеризуються особливою грубістю заготовок (рис. 2, 10). Виразні різці на невеликих відщепах, що мають виїмчастий ретушований кінець (рис. 2, 11). Серед плоских є один білатеральний на видовженому пластинчастому відщепі (рис. 2, 9). Особливий тип різця (?) оформлено на масивному трикутного перетину відщепі з жовною кіркою збоку. По краю є дві ретушовані виїмки, крайньою з яких підкреслений виступ у вигляді шипа. Зверху шип фасетований, невеликий різцевий скол нанесено знизу (рис. 2, 8).

Комбіновані знаряддя лише двох типів: скребки-скобелі (2) та скребки-різці (4).

Решта виробів з вторинною обробкою — нечисленні або поодинокі види знарядь. Серед них найбільшу групу становлять вкладиші кукрекського типу, виготовлені з уламків потовщених пластинок, що мають зубчики, виділені крутою ретушю зі спинки і підтескою з черевця, або тільки підтесані з черевця (рис. 1, 11—13). У одного вкладиша зубці до полиску відполіровані в процесі роботи.

У виїмчастих пластинок неглибокі виїмки оформлені кількома фасетками звичайно посередині краю заготовки (рис. 1, 15, 16). Похила ретуш нанесена з боку спинки. Лише на одній пластинці виїмка зроблена ближче до нижнього кінця ретушю з боку черевця. У цього ж екземпляра вузьким довгим фасом стесаний ударний горбочок (рис. 1, 17).

Серед пластинок з притупленим краєм виразний один екземпляр. Це мікропластинка, у якій край на більшу частину довжини притуплений, а другий з боку спинки вкритий мікроретушю (рис. 1, 6). Цікаві пластинки із скошеним притуплюючою ретушю краєм. Одна виготовлена з цілої, досить широкої заготовки (рис. 1, 18), друга — на уламку призматичної пластинки (рис. 1, 14). У обох скошений край займає дві третини довжини знаряддя.

Геометричні форми представлені великим сегментом (рис. 1, 4) та асиметричною трапецією на уламку тонкої призматичної пластинки (рис. 1, 5). Сегмент включено до даної групи лише типологічно. Визначення його як вкладиша буде, очевидно, невірним. Він виготовлений на уламку масивної пластинки, досить товстої, а один кінець за характером обробки дуже нагадує робочий край скребка.

В цілому кінецьпільський крем'яний комплекс знаходить близькі аналогії в інвентарі кукрекських стоянок Криму (Кукрек, Фронтове III), а також однотипних пам'яток Придніпров'я і Приазов'я (Велика Андрусівка, найнижчі шари Кам'яної Могили та ін.). Для Побужжя можна назвати поки що лише три аналогічних місцезнаходження — Синюхин Брід, Гвоздеве і Абузову балку¹.

На відміну від Кукреку, де серед виробів перше місце посідають різці, в Кінецьпільській стоянці переважають скребки, що зближує її з стоянками східних районів України.

Пізнотрипільські матеріали складаються з невеликої кількості крем'яних знарядь та понад 400 уламків посуду. Кремій в основному напівпрозорий, коричнюватого кольору, жовновий. Трапляється також матово-білий та матово-жовтий. Серед виробів скребки низьких форм на кінцях пластин та відщепах, що мають ретуш на одному чи обох боках (рис. 3, 5, 5), ножі на широких пластинках довжиною до 8 см, один з яких скомбінований із скребком (рис. 3, 1, 2), вістря стріл трикутної форми з прямою і увігнутою основою, оброблені плоскою двобічною ретушю (рис. 3, 3, 4).

¹ Даниленко В. Н. Неолит України. К., 1969, с. 61; Дворянинов С. А. К проблеме кукрекской культуры.— Тези доповідей на XV науковій конференції Інституту археології АН УРСР. Одеса, 1972, с. 80—82.

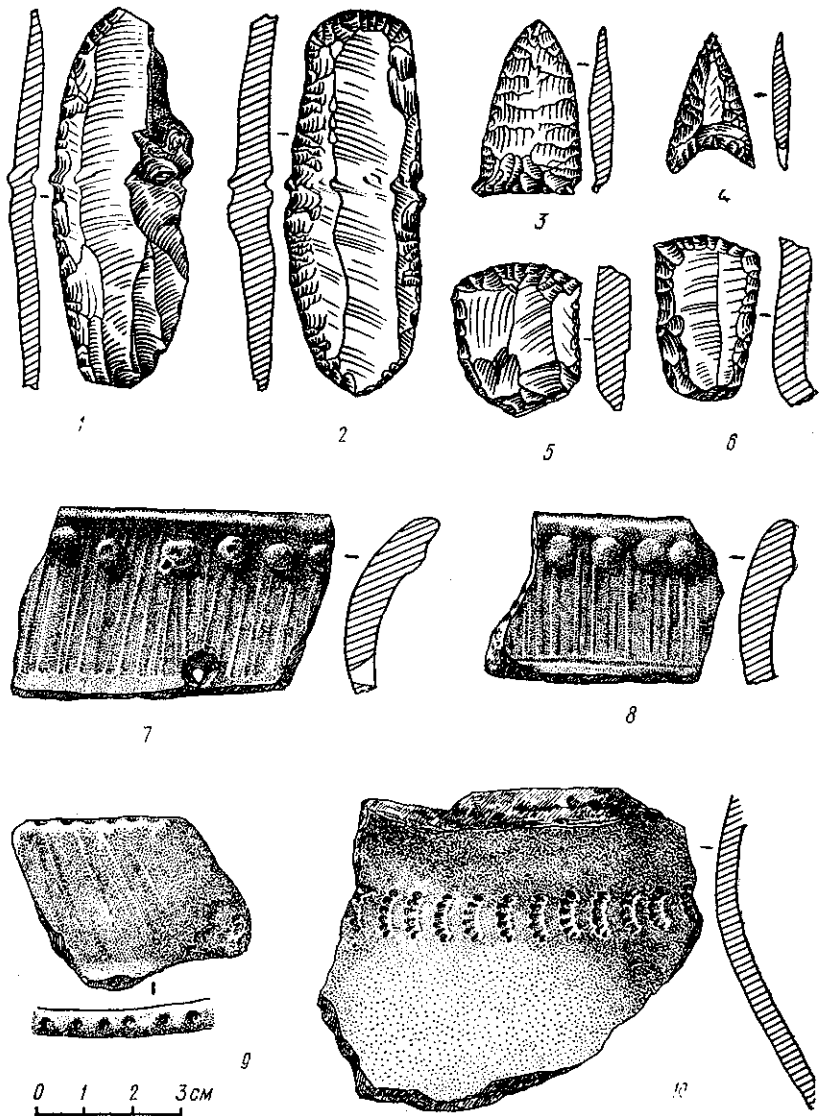


Рис. 3. Знахідки пізньотрипільського часу стоянки Кінецьпіль:
1-6 — вироби з кременю; 7-10 — уламки кухонного посуду.

Кераміка поділяється на дві групи. Першу представлено фрагментами 9—10 кухонних горщиків, від яких збереглися головним чином вінця. Вони плавно відігнуті, іноді прями. У глині — домішка товченої черепашки. Поверхня уламків сіра або жовтувата, з слідами смугастого (гребінцевого) загладжування. Вінця прикрашені перлинним орнаментом (рис. 3, 7—8) чи косими вдавленнями. В одному випадку на зрізі їх простежені ямкові наколи (рис. 3, 9).

Друга група включає уламки 20—25 посудин з добре відмуленої глини, іноді з незначною домішкою дрібного піску. Поверхня вкрита монохромним коричневим (чорним) розписом. Фрагменти світло-жовтого чи червоно-оранжевого кольору, доброго випалу. Зрідка вони належать посуду, виготовленому з коричневої відмуленої маси без домішок. Вироби мають добре заглажену поверхню, часто підлощену і вкриту червонуватим фарбовим ангобом, який особливо добре помітний на фрагментах жовтого випалу.

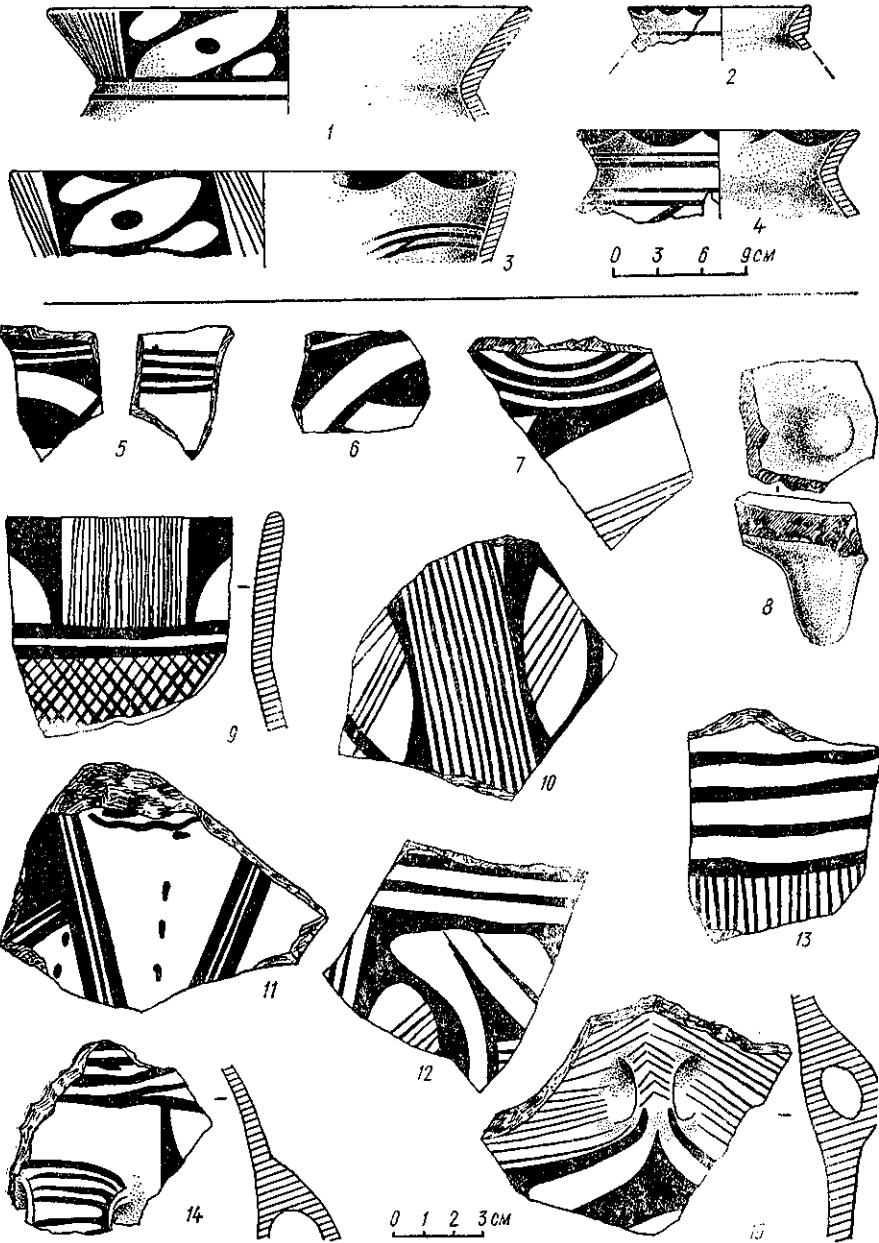


Рис. 4. Знахідки пізньотрипільського часу стоянки Кінецьпіль:

1—4 — часткові графічні реконструкції деяких керамічних форм; 5—15 — уламки посуду з монохромним чорним розписом.

В другій групі наявні такі форми: 1) великі посудини з ручками на тулубі і розписом у верхній частині (включаючи вінця); 2) конічні миски, ангобовані та розписані як зовні, так і з внутрішнього боку; 3) тонкостінні горщики з високою прямою шийкою. Трапився також уламок посудини (модельки житла?) на ніжках (рис. 4, 8).

Характерною системою розпису є горизонтальні пояси з нешироких стрічок (2—4 смужки) навколо шийки. Проміжки візерунку заповнені прямою, навскісною чи сітчастою штриховкою тонкими лініями. Є елементи спіралі, а також незафарбовані овали з невеликим чорним колом чи навскісною штриховкою посередині (рис. 4, 1—7, 9, 10, 12—15).

Аналогічна кераміка характерна для поселень початкової фази пізнього Трипілля в Побужжі (В II — С I за періодизацією Т. С. Пассек) типу Попудні, Сушківки, Томашівки, де в керамічних комплексах переважає посуд з монохромним чорним розписом стилю Кукутени В та кухонний з смугастим (гребінцевим) згладженням поверхні і домішкою товченої черепашки в масі².

Слід відзначити наявність в кінецьпільських матеріалах і більш пізньої, усатівського типу кераміки. Це уламки великого тонкостінного горщика з добре загладженими поверхнями і значною домішкою товченої черепашки в глині, прикрашеного «серпочками» навколо шийки (рис. 3, 10), і кілька фрагментів стінок великих розписних посудин. Останні виготовлені з відмуленої світло-жовтої та коричнюватої маси без домішок. Поверхня добре загладжена, але без фарбового ангобу і слідів лошіння. Розпис, нанесений коричневою (чорною) фарбою, складається з відрізків трисмужкових стрічок (крайні смужки ширші за середню), що утворюють трикутні композиції. Візерунок доповнюють тонкі хвилясті та пунктирні лінії (рис. 4, 11). Ця кераміка знаходить численні аналогії в пам'ятках усатівського типу³.

Такі особливості Кінецьпільського поселення, як його топографія, відсутність слідів типових для Трипілля жител-площадок, а також досить нечисленний речовий матеріал дають підставу припускати короточасне перебування тут невеликого колективу людей. Очевидно, пізньотрипільські племена лише епізодично проникали на територію даного району Побужжя. Підтвердженням цього може бути той факт, що ні тут, ні південніше до останнього часу невідоме існування жодного значного за розмірами трипільського поселення.

В. Н. ФОМЕНКО

Находки мезолитического и поздне трипольского времени близ с. Концеполь на Николаевщине

Резюме

В Южном Побужье за последние годы обнаружены ранее неизвестные памятники. К ним относятся, в частности, стоянка кукрекского типа и поселение начала позднего этапа Триполья у с. Концеполь Первомайского района Николаевской области.

Материалы стоянки находят близкие аналоги среди памятников кукрекского типа в Крыму, Приднепровье и Приазовье. В Побужье к ним принадлежат Синюхия Брод, Гвоздево и Абузова балка.

Поздне трипольские находки представлены небольшим количеством кремневых изделий, обломкамв кухонной и расписной керамики. Кухонная посуда с примесью толченых раковин и полосчатым сглаживанием поверхности, а также сосуды с монохромной коричневой (черной) росписью стиля Кукутени В аналогичны материалам поселений типа Попудни, Сушковки, Томашевки. Кроме того, отмечены находки керамики усатовского типа

² Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений.— МИА, № 10. М.—Л., 1949, с. 118—121, 126—128; ИГАИМК, вып. 122, 1935, табл. XII, XIII, XV, XIX, XX.

³ Збенович В. Г. Поздне трипольские племена Северного Причерноморья. К., 1974, с. 81, 90—91.